

EUROPOS SAJUNGOS DIREKTYVOS TIESIOGINIS VEIKIMAS BAUDŽIAMAJAME PROCESU

Edita Gruodytė¹

DOI: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.24.6>

SANTRAUKA

Komentare, remiantis aktualia Europos Sąjungos teisingumo teismo jurisprudencija, analizuojama, ar ir kuriais atvejais Valstybėms narėms gali kilti pareiga tiesiogiai taikyti ES direktyvos nuostatas baudžiamajame procese vietoje nacionalinių teisės aktų, t. y. diskutuojama apie direktyvų tiesioginio taikymo galimybes.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Europos Sąjunga, direktyva, tiesioginis taikymas, baudžiamasis procesas, Europos Sąjungos teisingumo teismas.

KOMENTARAS

Iki Lisabonos sutarties, tradiciškai, baudžiamoji teisė ir procesas buvo valstybių narių išimtinė kompetencija, ką ne kartą pabrėžė tiek mokslininkai, tiek ir Europos Sąjungos teisingumo teismas (toliau - TT), analizuodamas Valstybių narių kreipimusis dėl preliminarių sprendimų. Tarkim, žymioje Byloje Kolpinghuis vs. Netherlands², kai Olandija kreipėsi preliminaraus sprendimo dėl nacionaliniame teisme vykstančio baudžiamojo proceso, kur vienas iš klausimų teismui buvo tai, ar baudžiamojoje byloje teismas gali remtis direktyva³ prieš asmenį,

¹ Autorė yra Prof. dr., prodekanė mokslui, Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakultete, el. paštas edita.gruodyte@vdu.lt

² ES teisingumo teismo 1987 m. spalio 8 d. sprendimas byloje C-80/86.

³ Council Directive 80/777/EEC of 15 July 1980 on the approximation of the laws of the Member States relating to the exploitation and marketing of natural mineral waters OJ L 229, 30.8.1980// <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31980L0777>

kai valstybė narė direktyvos neįgyvendino nustatytu laiku. TT pabrėžė, kad direktyva pati viena nepriklausomai nuo jos įgyvendinimui priimtų nacionalinių įstatymų negali nustatyti ar ap sunkinti asmenims baudžiamosios atsakomybės bei valstybėms tenka pareiga interpretuoti nacionalinius įstatymus atsižvelgiant į direktyvos tikslą ir formuluotes tam, kad būtų pasiekti ES Sutartyje direktyvoms keliami reikalavimai, nes tai siejasi ir su bendraisiais ES principais, tokiais kaip teisinis tikrumas ir įstatymo negaliojimas atgal.⁴ Primintina, kad baudžiamosios teisės ir proceso srityje iki Lisabonos sutarties pakeitimų ES galėjo priimti tik pagrindų sprendimus, kurie net ir pasibaigus 5-ių metų pereinamajam laikotarpiui, skirtingai nei direktyvos, negali būti tiesiogiai taikomi, nors pasibaigus pereinamajam laikotarpiui ES įgavo galimybę kontroliuoti pagrindų sprendimų perkėlimo tinkamumą valstybėse narėse analogiškai direktyvoms.⁵

Remiantis Lisabonos sutarties (toliau - Sutarties) 82 ir 83 str. ES įgyja kompetenciją sutartyje įvardytais baudžiamosios teisės ir proceso klausimais.⁶ Pagal Lisabonos sutarties 82 str.2 d. „Europos Parlamentas ir Taryba, priimdami direktyvas pagal įprastą teisėkūros procedūrą, gali nustatyti tokias minimalias taisykles, kokių reikia nuosprendžių ir teismo sprendimų tarpusavio pripažinimui bei policijos ir teisminiam bendradarbiavimui tarpvalstybinio pobūdžio baudžiamosiose bylose palengvinti. Šiose minimaliose taisyklėse atsižvelgiama į skirtingas valstybių narių teises tradicijas ir sistemas“.⁷

Priminsime, kad remiantis Sutarties 288 straipsniu, „direktyva yra privaloma kiekvienai valstybei narei, kuriai ji skirta, rezultato, kurį reikia pasiekti, atžvilgiu, bet nacionalinės valdžios institucijos pasirenka jos įgyvendinimo formą ir būdus“,⁸ t. y. skirtingai nei Reglamentas, direktyva nėra tiesiogiai taikoma. Iki Lisabonos sutarties Europos Bendrijai priklausiusios kompetencijos srityse dėka TT jurisprudencijos buvo pripažintas tiesioginis direktyvų taikymas, jei konkreiti direktyvos nuostata atitinka tiesioginiam direktyvos taikymui keliamas sąlygas, t. y. yra besąlyginė ir pakankamai tiksliai bei nereikalaujanti papildomų veiksmų iš ES ar valstybių narių, kad galėtų tiesiogiai veikti.⁹ Įprastai netinkamai įgyvendintos direktyvos tiesioginio veikimo nuostatomis gali remtis asmuo prieš valstybę, jei pastaroji netinkamai ją įgyvendino.¹⁰ Tokiu būdu pati direktyva negali sukurti įpareigojimų asmens atžvilgiu ir direktyvos nuostatomis nėra galimybių remtis nacionaliniame teisme prieš asmenį.¹¹ Kita vertus, atsižvelgiant į tai, kad

⁴ *Supra note 1*, par.13-14.

⁵ Protokolas (Nr. 36) dėl pereinamojo laikotarpio nuostatų Oficialusis leidinys 115 , 09/05/2008 p. 0322 – 0326 // <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A12008M%2FPRO%2F36> ; ES teisingumo teismo (didžiosios kolegijos) 2019 m. birželio 24 d sprendimas byloje C-573/17, par.71-73.

⁶ Sutarties dėl Europos sąjungos veikimo suvestinė redakcija. Europos Sąjungos oficialusis leidinys, 2012 10 26 C 326 // <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=da>

⁷ *Ibid*, 82 str.

⁸ *Ibid*, 288 str.

⁹ Detaliau apie tiesioginio direktyvų veikimo sąlygas žr. E.Gruodytė, S. Milčiuvienė, N.Palionienė. The role of the EU principles in criminal law: is the principle of direct effect applicable? *Baltic Journal of Law & Politics*, 13:2 (2020) : 49-75; 12.; Gruodytė E., Milčiuvienė S., Palionienė N. The principle of direct effect in criminal law: theory and practice. *European Studies*, 2020, vol.7: 66-87.

¹⁰ ES teisingumo teismo 1982 m. sausio 19 d. sprendimas byloje C-8/81, par.25.

¹¹ ES teisingumo teismo 1986 m vasario 26 d. sprendimas byloje C-152/84, par. 48-49.

valstybės narės turi pareigą pasiekti direktyvoje suformuotą rezultatą, tai apima ir nacionalinių teismų pareigą interpretuoti nacionalinius įstatymus sutinkamai su direktyvos tikslais.¹²

Įprastinė TT formuluojama praktika ta, kad nacionalinės institucijos turi kiek įmanoma atlikti ES teisės aktų nuostatas ir tikslus aiškindamos nacionalinį įstatymą (Sąjungos teisę atitinkančio nacionalinės teisės aiškinimo principas), kas savaime leidžia užtikrinti ES teisės veiksmingumą.¹³ „Remiantis Teisingumo Teismo suformuota jurisprudencija, pagal Sąjungos teisės viršenybės principą reikalaujama, kad nacionaliniai teismai, įpareigoti taikyti Sąjungos teisės nuostatas pagal jiems suteiktą jurisdikciją, turėtų pareigą užtikrinti visišką šių nuostatų veiksmingumą, prirėkus savo iniciatyva netaikydami bet kurios joms prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos, ir neprivalo prašyti, kad ši nacionalinė nuostata būtų panaikinta teisėkūros arba kitokiomis konstitucinėmis priemonėmis, arba laukti, kol tai bus padaryta“. ¹⁴ Tačiau ši pareiga nėra ir negali būti absoliuti, nes neturi pažeisti baudžiamajai teisei ir procesui svarbių principų, tokių kaip teisėtų lūkesčių, teisinio tikrumo, įstatymo negaliojimo atgal ir kt.

Bent dvejose bylose, liečiančiose baudžiamojo proceso klausimus ir valstybėms narėms prašant ES teisingumo teismą preliminarių sprendimų dėl ES Direktyvos 2012/13/ES, liečiančios teisę į informaciją (toliau - Direktyva), TT pažymėjo, kad atskiros šios direktyvos nuostatos laikytinos tiesiogiai veikiančiomis nuostatomis ir natūraliai kyla klausimas, ką tai reiškia baudžiamajam procesui ir nacionalinei teisei. Abejose bylose kilo klausimas dėl Direktyvos 6-ojo straipsnio - t. y. tinkamo įtariamojo/kaltinamojo informavimo apie jam pareikštus kaltinimus, ką matome žemiau pateiktose formuluotėse.

1. Valstybės narės užtikrina, kad įtariamiesiems arba kaltinamiesiems būtų pateikta informacija apie nusikalstamą veiką, kurios įvykdymu jie yra įtariami arba kaltinami. Ta informacija suteikiama nedelsiant ir yra tiek išsami, kiek tai yra būtina užtikrinti teisingą procesą ir veiksmingą naudojimąsi teise į gynybą.

2. Valstybės narės užtikrina, kad įtariamieji arba kaltinamieji, kurie yra suimti arba sulaikyti, būtų informuoti apie jų suėmimo arba sulaikymo priežastis, įskaitant nusikalstamą veiką, kurios įvykdymu jie yra įtariami ar jiems pareikšti kaltinimai dėl jos įvykdymo.

3. Valstybės narės užtikrina, kad ne vėliau kaip iki kaltinimų esmės perdavimo teismui būtų suteikta išsami informacija apie kaltinimą, įskaitant nusikalstamos veikos pobūdį ir teisinį kvalifikavimą bei kaltinamųjų dalyvavimo vykdant tą nusikalstamą veiką pobūdį.

4. Valstybės narės užtikrina, kad įtariamieji arba kaltinamieji būtų nedelsiant informuoti apie bet kokius informacijos, pateiktos pagal šį straipsnį, pasikeitimus, kai tai yra būtina užtikrinti teisingą procesą.¹⁵

¹² Supra note 1, par.10.

¹³ ES teisingumo teismo 2017 m. birželio 29 d sprendimas byloje C- 579/15, par.31.

¹⁴ ES teisingumo teismo (didžiosios kolegijos) 2018 m. gruodžio 4 d. Sprendimas byloje C- 378/17, par. 35.

¹⁵ 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese, OJ L 142, 1.6.2012, 6 str.// <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A32012L0013>

Pažymėtina, kad direktyva nenurodo būdų, kaip ir kokia tvarka šeštame straipsnyje nurodyta pareiga turi būti įgyvendinta - tai paliekama padaryti valstybėms narėms savo nuožiūra. Kita vertus, TT jurisprudencijoje yra išaiškinta, kad valstybių narių teisėje nustatytais pranešimo būdais negalima pakenkti direktyvos 6 straipsnyje numatytam tikslui, „būtent kad, kaip numatyta minėtos direktyvos 27 konstatuojamojoje dalyje, asmeniui, įtariamam arba kaltinamam padarius nusikalstamą veiką, būtų leista pasirošti gynybai ir kad būtų užtikrintas teisingas teismo procesas“.¹⁶

Pirmoje byloje iškilo klausimas dėl Direktyvos 6 straipsnio tinkamo taikymo Vokietijoje.¹⁷ Šioje byloje Lenkijos sunkiasvorės transporto priemonės vairuotojas, jam nedalyvaujant, Vokietijoje už pasišalinimą iš eismo įvykio buvo nuteistas teismo įsakymu bauda ir draudimu tris mėnesius vairuoti transporto priemonę. Nepasibaigus trijų mėnesių terminui, vairuotojas buvo pakartotinai sulaukytas vairuojantis tą pačią transporto priemonę Vokietijoje, dėl ko jam buvo iškelta nauja byla. Vokietijos teismui kilo abejonė, ar Vokietijoje esantis teisinis reguliavimas atitinka Direktyvos 6 straipsnį dėl to, kad nėra įrodymų, jog nuteistasis gavo baudžiamąjį įsakymą - jis buvo išsiųstas paprastu laišku teismo paskirto įgaliotinio, o įgaliotiniui suteiktas įgaliojimas yra vokiečių kalba, vairuotojui tik telefonu buvo išverstas įgaliojimo tekstas į lenkų kalbą, įgaliojime nieko nėra pasakyta apie asmens pareigas domėtis bylos eiga ir kt. Teismo įsakymas Vokietijoje analogiškai Lietuvos procesui įsigalioja per dvi savaites nuo jo paskelbimo, t. y. įgyja *res judicata* galią, jei nėra užginčijamas. Remiantis Vokietijos teisiniu reguliavimu, ta aplinkybė, kad Lenkijos vairuotojas galėjo nežinoti ir negauti priimto baudžiamojo įsakymo, traktuotina kaip jo aplaidumas. Vokietijos nacionaliniam teismui iškilo abejonė dėl tokio baudžiamojo įsakymo *res judicata* galios suderinamumo su Direktyvos nuostatomis, kuomet „dėl nustatytos pareigos paskirti įgaliotinį, kuriam bus įteiktas su kaltinamuoju aktu susijęs baudžiamasis įsakymas, kaltinamasis apskritai negali patirti jokių nepatogumų, susijusių su tuo, kad jo gyvenamoji vieta yra ne Vokietijoje. <...> [Nacionalinio teismo nuomone] asmuo, dėl kurio šis įsakymas priimtas ir kuris gyvena užsienyje, apie šį įsakymą nesužinos arba apie jį sužinos gerokai vėliau nei tuo atveju, jei gyventų Vokietijoje“.¹⁸ T. y. iš esmės nacionalinis teismas suabejoja Vokietijos reguliavimu dėl to, kad baudžiamajame procese didesnius nepatogumus patiria asmenys, kurių gyvenamoji vieta ne Vokietijoje.

TT pagrįstai teismo įsakymą ir jo įteikimą kaltinamajam/nuteistajam traktuoja kaip asmens, nedalyvavusio procese, pirmą galimybę sužinoti apie pareikštus kaltinimus, dėl ko įsakymo įteikimui taikytini direktyvos 6-o straipsnio reikalavimai. Šioje byloje TT priėjo išvados, kad pagal Direktyvos 6 straipsnį draudžiama nuteisti asmenį už baudžiamojo įsakymo <..> nevykdymą tuo metu, kada negalima nustatyti, kad kompetentingos nacionalinės valdžios institucijos iš tikrųjų užtikrino, kad jam būtų pateiktas baudžiamojo įsakymo turinys“.¹⁹ Ši taisyklė taikytina „ir tuo atveju, kai baudžiamasis įsakymas jau yra galutinis tuo metu, kada preziumuojama, kad asmuo, dėl kurio priimtas šis įsakymas, jo nevykdo, net jei šis asmuo po to, kai sužinojo apie šį įsakymą, nepradėjo termino atnaujinimo procedūros, siekdamas, kad būtų panaikinta minėto įsakymo *res judicata* galia“.²⁰

¹⁶ ES teisingumo teismo 2015 m. spalio 15 d sprendimas byloje C-216/14, par.63.

¹⁷ ES teisingumo teismo 2020m gegužės 14d. sprendimas byloje C- 615/18.

¹⁸ *Ibid.*, par. 23-24.

¹⁹ *Ibid.*, par. 64.

²⁰ *Ibid.*, par. 65.

TT, pasiremdamas ES viršenybės principu bei šios teisės veiksmingumu, pažymi, kad Direktyvos „6 straipsnis turi būti laikomas tiesiogiai veikiančiu“ bei įpareigoja teisumą užtikrinti minėtos nuostatos veiksmingumą vienu iš būdų:

Jei tik įmanoma, aiškinti nacionalinę teisę kuo labiau atsižvelgiant į Sąjungos teisėje nustatytus reikalavimus;

Privalo netaikyti jokios nacionalinės teisės nuostatos, prieštaraujančios Sąjungos teisės normai, kuri yra tiesiogiai veikianči jo nagrinėjamoje byloje.²¹

Antroje byloje²² Direktyvos nuostatų tiesioginio taikymo klausimas iškilo Bulgarijos teismui, kai dėl pakeisto nacionalinio teisinio reguliavimo kaltinamajame akte konstatuotų trūkumų pašalinimui kaltinamąjį aktą galima grąžinti prokurorui tik per parengiamąjį posėdį, o to nepadarius, tokios galimybės vėlesnėse baudžiamojo proceso stadijose nebelieka. TT pagrįstai padarė išvadą, kad toks reguliavimas neatitinka Direktyvos 6 str. 3 dalies, nes „kaltinamajam užkertamas kelias pakankamai išsamiai susipažinti su jam pateiktais kaltinimais, kas taip pat gali kliudyti veiksmingai pasinaudoti teise į gynybą.“²³ Šioje byloje TT atkartojė ankstesnėje byloje įvardytus Direktyvos veiksmingumo užtikrinimo būdus, tačiau papildomai paaiškino keletą aspektų. Pirmiausiai pabrėžė, kad užtikrinant ES teisės nuostatų veiksmingumą ir prireikus savo iniciatyva netaikant bet kurios, net ir vėliau priimtos, ES teisei prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos, nacionalinis teismas „neprivalo prašyti, kad ši nacionalinė nuostata būtų panaikinta teisėkūros arba kitokiomis konstitucinėmis priemonėmis, arba laukti, kol tai bus padaryta.“²⁴ Kita vertus, TT šioje byloje aiškiai pažymėjo, kad direktyvos nuostatų taikymas vietoje nacionalinio įstatymo yra daugiau išimtinis, nes taikytinas tik tuomet, kai nacionalinės teisės aktų nuostatų nėra įmanoma aiškinti taip, kad atitiktų Direktyvos nuostatas.²⁵ Šioje byloje Bulgarijos nacionalinis teismas, jei nustatytų, kad neturi galimybių plečiamai interpretuoti Bulgarijos baudžiamojo proceso kodekso nuostatų, turėtų netaikyti Bulgarijos baudžiamojo proceso kodekso nuostatos dėl parengiamojo posėdžio ir esant poreikiui grąžinti kaltinamąjį aktą prokurorui pastebėtų trūkumų pašalinimui. Pažymėtina, kad pareiga netaikyti nacionalinės nuostatos, o vietoje jos taikyti direktyvos nuostatą galima tik tuo atveju, kai ji yra tiesiogiai veikianči, t. y. pakankamai aiški, tiksliai ir besąlyginė, bei Teismas pažymėjo, kad Direktyvos 6 str.3 d. „turi būti laikoma tokia tiesiogiai veikiančia nuostata.“²⁶ Ir žinoma, toks taikymas negali pažeisti esminių principų ar/ir bet koku būdu pabloginti asmens teisių ar teisinės padėties.

IŠVADOS

1. ES teisės viršenybės tam tikrose srityse ir jos veiksmingumo principai sukuria Valstybėms narėms pareigą užtikrinti ES teisės veikimą valstybės viduje.
2. Jeigu nacionalinis baudžiamojo proceso įstatymas prieštarauja ES direktyvoms, nacionaliniai teismai turi interpretuoti nacionalinius įstatymus taip, kad atitiktų

²¹ *Ibid*, par. 69, 72.

²² ES teisingumo teismo 2021 m. spalio 21d. sprendimas byloje C-282/20

²³ *Ibid*, par.31.

²⁴ *Ibid*, par.40.

²⁵ *Ibid*, par.40.

²⁶ *Ibid*, 41 par.

Direktyvos nuostatas. Tik tuomet, kai to padaryti neįmanoma, nacionalinis teismas turi netaikyti Direktyvai prieštaraujančio nacionalinio įstatymo, tiesiogiai pasiremdamas direktyvos nuostatomis.

3. Tiesiogiai remtis direktyva gali tik asmuo prieš valstybę ir tik tuomet, jei konkreči direktyvos nuostata atitinka tiesioginiam veikimui nustatytas sąlygas - yra pakankamai aiški, tiksli ir besąlyginė.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Council Directive 80/777/EEC of 15 July 1980 on the approximation of the laws of the Member States relating to the exploitation and marketing of natural mineral waters OJ L 229, 30.8.1980// <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31980L0777>
2. Europos Parlamento ir Tarybos 2012 m. gegužės 22 d. direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese, OJ L 142, 1.6.2012, 6 str.// <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A32012L0013>

Teismų praktika

3. ES teisingumo teismo 1982 m. sausio 19 d. sprendimas byloje C-8/81.
4. ES teisingumo teismo 1986 m. vasario 26 d. sprendimas byloje C-152/84.
5. ES teisingumo teismo 1987 m. spalio 8 d. sprendimas byloje C-80/86.
6. ES teisingumo teismo 2015 m. spalio 15 d. sprendimas byloje C-216/14.
7. ES teisingumo teismo 2017 m. birželio 29 d. sprendimas byloje C-579/15.
8. ES teisingumo teismo (didžiosios kolegijos) 2018 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje C-378/17.
9. ES teisingumo teismo (didžiosios kolegijos) 2019 m. birželio 24 d. sprendimas byloje C-573/17.
10. ES teisingumo teismo 2020m gegužės 14d. sprendimas byloje C-615/18.
11. ES teisingumo teismo 2021 m. spalio 21d. sprendimas byloje C-282/20

Specialioji literatūra

12. Gruodytė E., Milčiuvienė S., Palionienė N. The role of the EU principles in criminal law: is the principle of direct effect applicable? *Baltic Journal of Law & Politics*, 13:2 (2020) : 49-75.
13. Gruodytė E., Milčiuvienė S., Palionienė N. The principle of direct effect in criminal law: theory and practice. *European Studies*, 2020, vol.7: 66-87.

Kiti šaltiniai

14. Protokolas (Nr. 36) dėl pereinamojo laikotarpio nuostatų Oficialusis leidinys 115 , 09/05/2008 p. 0322 – 0326 // <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A12008M%2FPRO%2F36>
15. Sutarties dėl Europos sąjungos veikimo suvestinė redakcija. Europos Sąjungos oficialusis leidinys, 2012 10 26 C 326 // <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=da>

SUMMARY

DIRECT EFFECT OF A EUROPEAN UNION DIRECTIVE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The commentary, on the basis of the relevant case law of the Court of Justice of the European Union, analyzes whether and in which cases Member States may be required to apply the provisions of an EU directive directly in criminal proceedings instead of national law, i. e. the possibility of direct application of directives is being discussed.

KEY WORDS

European Union, directive, direct application, criminal proceedings, Court of Justice of the European Union.